
**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԶՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐԴԻ ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԻՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

ՂԵՎՈՆԴՅԱՆ Ա. Գ.

Աշխարհաքաղաքական մերօրյա գործընթացները փոխել են Երկրորդ աշխարհամարտից հետո առաջ եկած ուժային հարաբերակցությունը՝ ձևավորելով ռազմավարական դինամիկ հավասարակշռություն, որտեղ «միաբնեռ» և «բազմաբնեռ» աշխարհակարգի վերաբերյալ գերակա պատկերացումների միջև առկա է սուր մրցակցություն¹: Այս պայմաններում, երբ հիմնարար փոփոխություն են կրել ինչպես միջազգային հարաբերությունների համակարգի ընդհանուր բնութագիրը, այնպես էլ անվտանգության ապահովման ընկալումները, անհրաժեշտություն կա որոշակիացնելու ժամանակակից սպառնալիքների ու «նոր» տիպի մարտահրավերների վերաբերյալ պատկերացումները, որոնք ի հայտ եկան հատկապես 2001 թ. սեպտեմբերյան ահաբեկչական ակտերից հետո:

Վերոնշյալ հանգամանքները պայմաններ են ստեղծում, որ վերաբժեքավորվեն ոչ միայն պետական անվտանգության ապահովման ռազմավարական մոտեցումները, այլև փոփոխվեն քաղաքականության առանցքային հիմք՝ «ազգային շահի», պետության ռազմավարական հզորության մեկնաբանման և գնահատման նախկինում գերակա մոտեցումները:

Ազգային շահերի հիմքով պետական քաղաքականությունն իր առջև խնդիր ունի ապահովելու պետության և հանրության անվտանգությունն ու զարգացումը: Այս մակարդակում կարևոր է ոչ միայն այդ շահերի, այլև այն ռեսուրսների հանրագումարի ողջամիտ ու հստակ արժեքավորումը, որն անհրաժեշտ է ազգային շահերի ապահովման և իրացման համար: Եթե «ազգային շահեր-իրացման միջոցներ» հարթության մեջ առկա է անհամամասնություն՝ ոչ հոգուտ պետության ներուժային հզորության, ապա դա կարող է անիրական դարձնել պետության նպատակների իրագործումը, քանզի ռեսուրսների ոչ իրատեսական գնահատումը «դատապարտում» է զուտ ազգային շահերի վրա հիմնված պետական քաղաքականությունը: Այս պայմաններում, մեր կարծիքով, պետության զարգացման ընդհանուր ռազմավարությունը և մասնավորապես նրա անվտանգության բաղադրատարրերը պետք է հիմնվեն պետության ներուժի, ինչպես նաև ազգային շահի ծավալային ընդգրկվածությունը կանոնակարգող զսպանակների և սահմանափակիչների համապատասխան համակարգի վրա: Մինչդեռ, եթե հարաբերակցությունն այլ բնույթ է կրում, և գերակայում են ռեսուրսները, ապա պետական քաղաքականության տարածական ուղեգիծը դառնում է առավել ընդգրկուն, իսկ հավակնություն-

¹ Бжезинский З., Великая шахматная доска. Господство Америки и е, геостратегические императивы, М., 1999; его же, Выбор: мировое господство или глобальное лидерство, М., 2005.

ները՝ ավելի մեծ: Սա բավարար հիմք է պնդելու, որ *ազգային շահերի սահմանափակման կամ նրա միջակայքի ընդլայնման առաջնային ցուցանիշն ազգային շահի սուբյեկտի ներուժի և հզորության ընդհանուր բնութագիրն է*: Պետությունը՝ որպես ազգային շահի գերակա սուբյեկտ, բնութագրվում է կառուցվածքային տարրերի և բնորոշիչների այնպիսի հավաքական համակարգով, որի կառուցվածքով, զարգացման աստիճանով, արդյունավետ գործառնման հնարավորություններով է պայմանավորված ազգային շահերի իրացման մակարդակը: Փաստորեն, *ազգային շահերի կարևորման տեսանկյունից պետության «օրինական» շահերը և «անօրինական» հավակնությունները, ըստ էության, ոչ այլ ինչ են, եթե ոչ գործնական քաղաքականության մեջ ուժերի հարաբերակցության խնդիր*:

Ռազմագիտական, քաղաքագիտական և միջազգային հարաբերություններին վերաբերող գիտական գրականության մեջ պետության «ներուժ» և «հզորություն» հասկացությունները հաճախ համեմատվում են ազդեցության, ճնշման, վերահսկողության իրականացման գործընթացների հետ: Ակնհայտ է, որ պետության ռազմավարական հզորության և ներուժի ուսումնասիրությունները մեծ կարևորություն ունեն միջազգային հարաբերություններին և ռազմաքաղաքական հետազոտություններին վերաբերող վերլուծությունների ու կանխատեսումների նախապատրաստման ժամանակ: Հիմնահարցի հենց այդօրինակ կարևորությամբ էլ պայմանավորված են «պետության հզորություն/ներուժ» հասկացության մեկնաբանման և որոշակիացման տարբեր մոտեցումները:

Հասարակական գիտություններում ռազմավարական հզորության և ներուժի ընկալումները, ընդհանուր առմամբ, հանգեցվում են երեք՝ միմյանց հետ կապված, սակայն որոշակիորեն տարբերվող մոտեցումների: Առաջին հերթին հարկ է նշել, որ հզորությունը վերաբերում է *«որևէ բնույթի ռեսուրսների որոշակի բաշխման»*: Երկրորդ՝ այն վերաբերում է *«այդ ռեսուրսների կիրառման հնարավորություններին»* այն պարագայում, երբ առկա են ռեսուրսների կիրառման որոշակի ռազմավարություն և *«կանխատեսում՝ այդ ռեսուրսների կիրառման և դրա հետևանքների վերաբերյալ»*: Այսինքն, ինչպես ճշմարտացիորեն ընդգծում են Ռ. Բոուդոնը և Ֆ. Բորիկադը, «հզորություն/ներուժ» հասկացությունն առնչվում է ինչպես պետության մարտավարությանը, այնպես էլ ռազմավարությանը. ուստի այդ երեք մոտեցումները պետք է համադրվեն²:

Հզորության և ռազմավարական ներուժի սահմանելիս Ք. Ուոլթսը նույնպես կարծում է, որ հզորությունը պետք է մեկնաբանվի «հնարավորությունների տարաբաշխման հասկացություններով»³, սակայն չի հստակեցնում՝ որոնք են այն տարրերը, որ պետք է առկա լինեն նման բաշխման ամեն կոնկրետ դեպքում: Ըստ Ուոլթսի՝ նման տարրերի դիտարկման ժամանակ հզորության հավաքանիում պետք է հաշվի առնվեն «հետևյալ ցուցանիշները՝ բնակչության քանակը, տարածքի մեծությունը, ռեսուրս-

² Boudon R. and Bourricaud F., *A Critical Dictionary of Sociology*, Chicago, 1989, p. 267.

³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, 1979, p. 192.

ների մատակարարումը, ռազմական ուժերը, քաղաքական կայունությունը և համապատասխանելիությունը»⁴:

Ռազմավարական հզորության որոշակիացման և կառուցվածքի ներկայացման ժամանակ Հ. Մորգենթաուն «Քաղաքականությունը ազգերի միջև» աշխատության մեջ հավանաբար ամենահամակարգված մոտեցումն է ցուցաբերում: Նա պետության ռազմավարական հզորության տարրեր է դիտարկում *աշխարհագրական դիրքը, բնական ռեսուրսները* (պարեն և հումք), *արդյունաբերական հնարավորությունները, ռազմական պատրաստվածությունը* (տեխնոլոգիաները, «առաջնորդությունը», զինուժի քանակն ու որակը), *ազգաբնակչությունը* (խտությունը և աճման միտումները), *ազգային բնավորությունը, «ազգային բարոյականությունը», դիվանագիտության և «կառավարության որակները»*⁵: Սակայն, երբ ենթադրություններն այլ բնույթ են կրում, այսինքն՝ առաջ է գալիս ռազմաքաղաքական հարաբերակցության հիմնախնդիր, Մորգենթաուն նշում է, որ դա նեղացնում է ուսումնասիրության ընդգրկումը, և փորձ անում հզորությունը մեկնաբանել «առանցքային կարևորության մեկ գործոնի հիմքով»⁶: Ժամանակակից ռազմագիտական գրականության մեջ պետության հզորությունը մեկնաբանվում է որպես նրա «*նյութական և հոգևոր ուժերի ամբողջությունը*», որը *հնարավոր պատերազմի պարագայում հաղթանակի ապահովման նպատակով հանրագումարում է պետության, հանրության և զինուժի առկա և հավաքագրված հնարավորությունները*⁷: Այդ հանրագումարը գործարկման ենթակա է միայն տնտեսական և ռազմական հավաքագրման հատուկ պայմաններում՝ հանրության և պետության բոլոր ռեսուրսների առավելագույն լարման իրավիճակում: Այսինքն՝ պետության ռազմավարական ներուժը և հզորությունը տվյալ իրավիճակում և հեռանկարում ազգային անվտանգության ապահովմանն ուղղված պետության, հանրության և զինուժի նյութական և հոգևոր միջոցների ամբողջությունն են:

Քաղաքակրթական և տեխնոլոգիական մերօրյա իրողությունները որոշակի փոփոխություններ են ներմուծել պետության ռազմավարական հզորության ներկայակալ: Մասնավորապես, փոփոխվել են պետության հզորության ավանդական՝ ուժային ընկալումները: Այս առումով ազգային շահերի պետական քաղաքականության մեջ առանձնակի կարևորություն ունի հատկապես պետության ռազմավարական հզորության և ներուժի գնահատման խնդիրը, որն առանցքային է առանձին պետությունների ազդեցության համեմատական վերլուծության ժամանակ⁸: Սակայն պետության ռազմավարական հզորության և ներուժի որոշակիացման և

⁴ Նույն տեղում, էջ 131:

⁵ Morgenthau H., *Politics among Nations*, 4th ed., New York, 1967, p. 106-158.

⁶ Նույն տեղում, էջ 153:

⁷ Военный энциклопедический словарь, М., 1983, с. 581.

⁸ Merritt R. L., Zinnes D. A., *Validity of Power Indices*, *International Interactions*, vol. 14, N 2 (1988), p. 141-151; Charles S. Taber, *Power Capability Indexes in the Third World*, in Stoll and Ward, *Միջազգային հարաբերություններ*, չջ 29-48; Kugler J. and Arbetman M., *Choosing among Measures of Power: A Review of the Empirical Record*, in Stoll and Ward, նույն տեղում, էջ 49-78:

գնահատման մոտեցումները տարբեր են ինչպես կիրարկվող մեթոդաբանության, այնպես էլ հզորության որոշման հիմքերի առումով:

1. Պետության ռազմավարական հզորության գնահատումը մեկ ցուցանիշով. պետության հզորության մեկ ցուցանիշի վրա հիմնված գնահատականներ տալը, թերևս, պետությունների ազդեցիկության որոշման ամենավաղ մոտեցումն է: Մեկ ցուցանիշը՝ լինի դա պետության տարածքը, բնակչության կամ զինված ուժերի քանակը, հնարավորություն էր տալիս պետության հզորության և ազդեցության չափաբաժնի վերաբերյալ որոշակի ենթադրություններ կատարելու դեռևս անցյալում: Այս առթիվ տեղին կլինի հիշատակել Հ. Քիսինձժերին, որն իր «Դիվանագիտություն» հիմնարար աշխատության մեջ, անդրադարձ կատարելով ռուսական արտաքին քաղաքական ավանդույթի մեկնաբանմանը, կարծիք է հայտնում, թե միջազգային հարաբերությունների պատմության մեջ Ռուսաստանի քաղաքականության և հզորության հիմքում ավանդաբար առանցքային դերակատարում է ունեցել նրա տարածքային ընդգրկվածության գործոնը, որը պայմանավորել է Ռուսաստանի նշանակությունն ինչպես եվրոպական, այնպես էլ միջազգային անվտանգության ապահովման գործընթացներում⁹:

Սակայն հարկ է նշել, որ մեկ ցուցանիշի վրա հիմնված համեմատության պարագայում հետազոտողները միակարծիք չեն, թե ինչ բնույթի և տիպի ցուցանիշ է դա լինելու: Մի շարք հետազոտողներ, օրինակ՝ *քաղաքագետներ Բ. Կլոդը*¹⁰ և *Կ. Դոյչը*¹¹, փորձում են պետության ազդեցության ընթացիկ բաժնեմասը գնահատել՝ կենտրոնանալով ռազմական մեծ հնարավորությունների վրա: Մյուսները՝ *Ն. Օլբորը* և *Ա. Նյուքոմբը*¹², կիրառում են ռազմական ծախսերի չափը, *Ջ. Մոդելսկիի* և *Վ. Թոմսոնի* կարծիքով՝ վճռորոշ է զինված ուժերի տիպային հարաբերակցությունը¹³:

Անդրադառնալով Մոդելսկու և Թոմսոնի մոտեցմանը՝ կարելի է նշել, որ, օրինակ՝ Երկրորդ աշխարհամարտի առաջին տարիներին ռազմական ոլորտում ԽՍՀՄ անհաջողությունների հիմնական պատճառը, այլ հանգամանքներից զատ, կապված էր հատկապես այն հանգամանքի հետ, որ խորհրդային բանակը համալրված չէր իր ժամանակի ռազմական իրողություններին համապատասխան ռազմական տեխնիկայով:

Ի հավելումն ռազմական ռեսուրսների՝ տնտեսական բնութագրիչները նույնպես կիրառվում են որպես հզորության գնահատման բազային ցուցանիշ, օրինակ՝ *Կ. Նորը*¹⁴, որի խնդիրն էր հետազոտության միջոցով որո-

⁹ Киссинджер Г., *Дипломатия*, М., 1997; Киссинджер Г., *Нужна ли Америке внешняя политика? К дипломатии для XXI века*, М., 2002.

¹⁰ Inis L. C., *Power and International Relations*, New York, 1962.

¹¹ Deutsch K. W., *The Analysis of International Relations*. Prentice-Hall, 1968.

¹² Alcock N. Z., Newcombe A. G., *The Perception of National Power (Journal of Conflict Resolution)*, vol. 14 (1970).

¹³ Modelski G., Thompson W. R., *Seapower in Global Politics 1494-1983*, Seattle, 1987.

¹⁴ Knorr K., *The War Potential of Nations*, Princeton, 1956.

շակիացնել պետության ռազմավարական հնարավորությունների փոփոխման երկարաժամկետ միտումները, մեծ դեր ու նշանակություն է տալիս տնտեսական զարգացվածության մակարդակին: Տնտեսական ցուցանիշների շարքում ժողովրդագրագետ Բ. Դեյվիսը¹⁵ հատկապես առանձնակիորեն կարևորում է «ազգային հարստությունը», քաղաքագետ Ա. Ֆ. Կ. Օրգանսկին¹⁶ տնտեսական հզորությունները համարում է «պետության տիրապետման տակ գտնվող ռազմավարական հզորության ամենից տեսանելի ցուցանիշ»¹⁷: Առավել հիմնավորված են Չ. Հիթչի և Ռոլանդ Մակ Քինի մոտեցումները, որոնք, կարևորելով տնտեսական ցուցանիշի դերակատարումը, դրանում առանձնացնում էին տնտեսական մի շարք ոլորտներին՝ արտադրության, արդյունաբերության, տեղեկատվական տեխնոլոգիաներին, նորարարություններին վերաբերող գործակիցներ՝ դրանք դիտարկելով որպես «պետության հավաքական արտադրանք»¹⁸ կամ ՀԱԱ:

Կարևորելով ռազմավարական հզորությունների համեմատության ժամանակ տնտեսական ցուցանիշի կարևորությունը՝ Բ. Ռասսետը¹⁹ իր հետազոտություններում հանգեց այն եզրակացության, որ վառելիքի և էլեկտրաէներգիայի սպառման ծավալները պետության հզորության գնա-հատման լավագույն բազային ցուցանիշն են: Այդ կարծիքին էր նաև Օ. Սորգենսթերնը²⁰, որն իր հետազոտություններում կարևորում էր հատկապես էներգաարտադրող բնական պաշարների առկայության գործոնը:

Ամփոփելով կարելի է նշել, որ մեկ բազային ցուցանիշով պետության հզորության հետազոտության մեթոդաբանության կիրառումը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով: Առաջին՝ մեկ ցուցանիշի դեպքում գնահատական տալը մեթոդաբանական տեսանկյունից առավել դժուր է: Երկրորդ՝ պետության հզորության որոշման «միացուցանիշ» մեթոդաբանության ընտրությունը կապված է այն հանգամանքի հետ, որ պետության ռազմավարական հզորության և ներուժի համեմատության/գնահատման ժամանակ հաճախ առանձին ոլորտների վերաբերյալ անհրաժեշտ տեղեկատվություն կամ չկա (օրինակ՝ ռազմական ոլորտի յուրահատուկ ցուցանիշների մասով), կամ հաշվարկման ենթակա չէ (օրինակ՝ ազգաբնակչության հոգեբանական պատրաստվածության աստիճանը) և այլն: Հետևաբար, ըստ մի շարք հետազոտողների՝ պետք է կիրառել համեմատություն մեկ ցուցանիշ, որն առավել տեսանելի կդարձնի ռազմավարական ներուժի հարաբերակցությունը²¹: Այնուամենայնիվ, ակնհայտ է, որ պետության հզորության որոշակիացման մեթոդաբանությունը, որը հիմնված է մեկ ցուցանիշի վրա, ինչպես մաթեմատիկական, այնպես էլ

¹⁵ Davis K., *The Demographic Foundations of National Power*, in Morrow Berger et al. (eds.), *Freedom and Control in Modern Society*, New York, 1954, p. 206-242.

¹⁶ Organski A. F. K. *World Politics*, New York, 1958.

¹⁷ Ὁ ἀόυτῃ ἰ>Ὀάδὺ, չհ 436:

¹⁸ Hitch C., McKean R., *The Economics of Defense in the Nuclear Age*, Cambridge, 1960.

¹⁹ Russett B. M., *Is There a Long - Run Trend Towards Concentration in the International System ? Comparative Political Studies*, Vol. 1 (1968), p. 103-122.

Լրաբեր 3-7

²⁰ Morgenstern O., *Long Term Projections of Political and Military Power*, Cambridge-Ballinger, 1973.

²¹ Richard L. Merritt R. L., Zinnes D. A., նշվ. աշխ.:

ռազմաքաղաքական իրականության պահանջներին համապատասխանելու տեսանկյունից առանձնանում է այդ գնահատականի միակողմանիությամբ և ոչ բավարար հիմնավորվածությամբ:

2. Պետության հզորության որոշման բազմացուցանիշ մեթոդաբանությունը. փորձելով զերծ մնալ մեկ բազային ցուցանիշով պետության հզորության գնահատման հետ կապված միակողմանիությունից և սառը պատերազմական իրողությունների համատեքստում իրենց առջև խնդիր դնելով առավել հստակ որոշել պետությունների հզորությունների հարաբերման հարցերը՝ մի շարք մտածողներ տարաբնույթ հետազոտություններ իրականացրին՝ կապված բազմացուցանիշ բանաձևումների մշակման և դրանց միջոցով պետության հզորության որոշման հետ: Նշված հետազոտություններում, մասնավորապես, աչքի է ընկնում պետության հզորության որոշակիացման *Կլաուս Նորրի* բազմացուցանիշ մեթոդաբանությունը, որն ունի ոչ գծային բնույթ: Իր՝ «*Պետությունների ռազմական ներուժը*» հիմնարար աշխատանքում նա խնդիր է դրել «*պատերազմական պայմաններում ռազմական ռեսուրսների քանակի և ներմուծումների ապահովման*»²² նպատակով վերհանել պետության հնարավորությունների չափաբաժինը: Կ. Նորրը պետության հզորության չափաբաժինը պայմանավորում է տարաբնույթ գործոններով՝ տնտեսական հնարավորություններ, վարչական ձեռնհասություն, պատերազմի նկատմամբ ազդաբնակչության վերաբերմունք և այլն: Հարկ է սակայն նշել, որ չնայած նման բազմաթիվ գործոնների դիտարկմանը՝ հետազոտողը, այնուամենայնիվ, չի առաջարկում ոչ մի հավաքական մոդել, որը հնարավորություն կընձեռեր այդ գործոնների միջոցով պետության հզորությանը ամբողջական գնահատական տալու:

Նմանօրինակ ոչ գծային բազմացուցանիշ մեթոդաբանություն, որն ամբողջացնում է առանձին փոփոխականներ և որոշակիացնում նրանց կապերը, առաջարկեց *Ք. Ջերմանը* 1960 թ. հրատարակած «*Համաշխարհային ուժի փորձնական շարժընթացը*» հոդվածում: Նա մշակեց «գերտերության հզորության ցուցանիշը», որի բանաձևումն ուներ հետևյալ տեսքը.

$$G = \text{պետության հզորություն/գերիշխանություն} = N(L + P + I + M),$$

որտեղ N -ը պետության միջուկային հնարավորություններն են, L -ը՝ տարածքը, P -ն՝ ազդաբնակչությունը, I -ը՝ արդյունաբերական ֆոնդերը, M -ը՝ ռազմական հզորությունը²³: Այս փոփոխականներից յուրաքանչյուրը մեջ հանրագումարում է մի շարք գործոններ և կազմված է բազմազան ցուցանիշներից և գործակիցներից: Անկասկած, Ջերմանի ոչ գծային մոդելը բավական բարդ է, որը, սակայն, կարող է հզորությանը ինչպես առավել օբյեկտիվ և հանգամանալից գնահատական տալ, այնպես էլ մեծացնել գնահատման ոչ համապատասխանության աստիճանը:

Ոչ գծային, սակայն փոքր-ինչ ավելի պարզ բազմացուցանիշ գործակից 1965 թ. առաջարկել է *Վ. Ֆաքսը*, որը պետության հզորությունը «ստա-

²² Knorr K., նշվ. աշխ., էջ 41:

²³ German C. F., A Tentative Evaluation of World Power (Journal of Conflict Resolution), vol. 4 (1960).

նում էր» երեք հանրագումարային քանակական փոփոխականներից. *ազգաբնակչության քանակ* - (p), *էներգիայի* (z) և *մետաղի* ($z1$) արտադրության ծավալներ, որոնք հզորությունը (M) գնահատելու նպատակով տեղադրվում էին համապատասխան բանաձևերից մեկում՝ ստանալով հետևյալ դրսևորումներ. $M = p2z$, $M = p3/2z^4$:

Ի տարբերություն Ք. Ջերմանի, Վ. Ֆաբի, հետագայում նաև Ն. Օլ-քոքի և Ա. Նյուքոմբի ոչ գծային մոտեցումների՝ 1970 թ. առաջ քաշվեց պետական հզորության գնահատման գծային մեթոդաբանությունը, որը նույնպես կիրառում էր բազմաչափ փոփոխականներ: Կիրառելով երեք փոփոխականների (*մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ծավալ, ազգաբնակչություն և ազգաբնակչության խտություն*) *հետընթաց վերլուծությունը՝ ոլորտի մասնագետները փորձեցին գնահատել տարբեր երկրների հարաբերական հզորությունները*:

Հնարավորությունների գնահատման նմանօրինակ գծային մոտեցումը, որը, կենտրոնանալով պետության իրական միջոցների, այլ ոչ թե այդ միջոցների վերաբերյալ պատկերացումների, կանխատեսումների վրա, առաջարկեց Դ. Մինգերը «Պատերազմի հարաբերակցությունը» աշխատությունում (1972)²⁵: Դ. Մինգերի առաջարկած բանաձևում՝ $P = p + i + m$, *ազգաբնակչությունը* (դիտարկվում են ընդհանուր քանակական և քաղաքային բնակչության ցուցանիշները), *արդյունաբերական հնարավորությունները* (դիտարկվում են էներգետիկ սպառման, երկաթի, այլ մետաղական արտադրության ծավալները) և *ռազմական հնարավորությունները* (դիտարկվում է ռազմական ծախսերի և հզորության մեծությունը) գումարվում են, որպեսզի կազմեն նշված պետության կարևորությունը՝ ցույց տալով նույն ցուցանիշների հարաբերակցությունը համաշխարհայինի հետ: Գնահատման գծային մեթոդի հիմքով իր մոտեցումներում ոլորտի մյուս մասնագետներից շատ չէր տարբերվում Ու. Ֆերիսը, որը 1973 թ. մշակած իր գործակցի միջոցով 1850-1966 թթ. միջակայքում փորձում էր «*մի խումբ ցուցանիշներով իրար նման երկրների խումբը համեմատել մեկ այլ ցուցանիշներով իրար մոտ երկրների այլ խմբի հետ*»²⁶: Նրա հզորությունների պատմական համեմատության մեթոդաբանությունը կենտրոնացել էր 6 հիմնական ոլորտների վրա՝ տարածք, բնակչություն, պետական շահույթ, ռազմական ծախսեր, միջազգային առևտրի արժեքայնություն, զինուժի քանակ:

Պետության հզորության գնահատման առավել համակարգային և հանգամանալից գործակից 1975 թ. մշակեց Ռ. Քլայնը²⁷: Այդ ոչ գծային բազմագործակից բանաձևը փորձում է գնահատել պետության հզորության ընկալման կարգը.

$$Pp = (C + E + M) (S + W),$$

²⁴ Fucks W., Formeln zur Macht: Prognosen über Volker, Wirtschaft Potentiale. Verlags-Anstalt, 1965.

²⁵ Singer D. J., *Capability Distribution, Uncertainty, and Major-Power War*, in Bruce Russett (ed.) (*Peace, War and Numbers*), Beverly Hills: Sage, 1972, p. 19-48:

²⁶ Ferris W., *The Power Capabilities of Nation-States*, Lexington, 1973, p. 58.

²⁷ Cline R. S., *World Power Trends and U.S. Foreign Policy for the 1980's*, 1980.

որտեղ Pp-ն «պետության հավաքական հզորությունն» է, C-ն «սահմանային զանգվածը», որը պետության «ազգաբնակչության» և «տարածքի» գործակիցների հանրագումարն է, E-ն տնտեսական հզորությունների գործակիցն է, որն իր մեջ ամբողջացնում է տնտեսության առանցքային ճյուղերի (էներգետիկա, ֆինանսներ, արդյունաբերություն, ոչ վառելիքային բնական ռեսուրսներ, գյուղատնտեսություն, առևտուր) և պետության ռազմավարական նշանակության օգտակար հանածոների ցուցանիշները, M-ը՝ ռազմական հզորությունը, որն ամբողջացնում է պետության զինված ուժերի, ռազմական տեխնիկայի քանակական ու որակական գործակիցները, ինչպես նաև ռազմավարական հավասարակշռության + ռազմական ունակությունների + ռազմական պատրաստվածության և ջանքի խթանման միջոցների գործակիցները: Բանաձևման մեջ S-ը «ռազմավարության ազգային գործակիցն» է, W-ը ազգային նպատակները/շահերը, որոնք ներառում են ազգային ինտեգրման մակարդակը, առաջնորդության ուժը, առաջարկվող ռազմավարության համապատասխանությունն ազգային շահերին: Հետագայում, սակայն, ԱՄՆ-ի Ջորջթաունի համալսարանի և Միջամերիկյան ռազմական քոլեջի փորձագետներն առաջարկեցին պետության ռազմավարական ներուժի գնահատման ոչ գծային առավել բարդ բանաձև՝ $Pp=(C+E+M)(S+W+P)$: Նախորդի համեմատ՝ նշյալ բանաձևի մեջ փորձագետներն ավելացրին P գործակիցը, որն իշխանության լեգիտիմության և հեղինակության գործակիցն էր: Որպես արդյունք՝ վերջնական բանաձևը՝ $(S+W+P)$, ստացավ (ռազմավարական նպատակի + բնակչության աջակցության + իշխանության լեգիտիմության/հեղինակության) հավաքական գործակցի տեսք:

Ներկայացված բանաձևը թեև բավական հանգամանորեն է ներկայացնում պետության հզորության հավաքական գործակիցը, սակայն, մեր կարծիքով, եթե այն վերացարկվի դարաբաղյան հակամարտությունից, ապա ռազմական գործողություններում հայկական կողմի հաղթանակի նախապայմանների շարքում առանձնակի դերակատարում կունենան առաջին հայացքից պետության ռազմական հզորության ներուժի հետ անմիջական կապ չունեցող այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են ռազմավարական նպատակի շուրջ հայ ազգաբնակչության համախմբվածությունը, պետական իշխանության լեգիտիմության բարձր մակարդակը, ազգաբնակչության մեծ մասի կողմից իշխանության գործունեության աջակցությունը, սոցիալ-տնտեսական ծանր պայմաններում ազգաբնակչության ներքին ինտեգրման բարձր մակարդակը և այլ հանգամանքներ: Նշյալը, մեր կարծիքով, գործնական հարթության վրա հաստատում է այն կարծիքը, որ մերօրյա իրողությունների պարագայում պետությունների հզորության որոշման և գնահատման ժամանակ առանձնակի կարևորություն է ստացել ազգաբնակչության աջակցության և բարոյահոգեբանական պատրաստվածության գործոնների հաշվարկումը:

Պետությունների հզորության հետազոտման արևմտյան մոտեցումներից զատ, բավական ուշագրավ ոչ գծային և բազմագործակից մեթոդաբանություն է առաջարկում Ա. Պրոխոմենը: Ըստ նրա մոտեցման՝ պետության հզորության հավաքական գործակիցը հաշվարկելու համար անհրա-

Ժեշտ են մեթոդաբանական հատուկ մեխանիզմներ, քանի որ պետության հզորությունների համակարգը բնութագրող տարածն բացարձակ մեծությունները պարզ հանրահաշվային հաշվարկման ենթակա չեն: Այդ է պատճառը, որ անհրաժեշտություն կա անցում կատարելու հարաբերական ցուցանիշների և գործակիցների մեթոդաբանությանը: Ըստ Պրոխոժևի՝ պետության հզորության հավաքական գործակիցն այս պարագայում պայմանական միավորներով հիմնական ցուցանիշների նշանակության միջինացված գնահատական է, որը, այսպես կոչված, «էվկլիդյան տարածության» չափման մեթոդի կիրառմամբ հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևով.

$$\text{Պետության հզորություն} = 1 - \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (1 - x_{ij})^2}{n}}$$

Այստեղ j -ն վերլուծվող երկրների թվաքանակն է, i -ը՝ հետազոտվող ցուցանիշները, x -ը՝ հաշվարկային հարաբերական ցուցանիշը, որն ամբողջացնում է հետազոտվող երկրների խմբաքանակի տեսանկյունից նշանա-կալի ցուցանիշների հանրագումարում « j » երկրի տեսակարար կշիռը²⁸: Նման մոտեցումը, ըստ հեղինակի, հնարավորություն է տալիս որոշելու պետությունների հզորության գործակիցը, հետազոտելու նրա փոփոխության շարժընթացը և դրա վրա ազդող գործոնները:

Ամփոփելով կարելի է նշել, որ պետության ռազմավարական հզորության որոշակիացման գործընթացը մեթոդաբանական ճշգրտության տեսանկյունից պետք է հաշվի առնի ինչպես մի շարք բազային ցուցանիշներ՝ պետության աշխարհագրական բնութագիրը, տնտեսական հզորությունների մեծությունը, ազգաբնակչության քանակը, այնպես էլ մեծ կարևորություն ունեցող, սակայն արդեն առավելապես վերնաշենքային բնույթի ցուցանիշներ՝ ազգաբնակչության միատարրության աստիճանը, զինված ուժերում զինատեսակների տիպային հարաբերակցության աստիճանը, պատերազմին ազգաբնակչության պատրաստվածության մակարդակը և այլն: Այսինքն՝ պետության հավաքական հզորության համակարգում ցուցանիշների հարաբերակցությունը և համեմատությունը խիստ որոշակի ձևորոշում են կրում՝ պայմանավորվելով իրավիճակային օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններով: Սա փաստում է, որ ազգային շահերի պետական քաղաքականությունն ուղիղ համեմատական է հավաքական հզորությունների համակարգին և պետության կողմից նրա արդյունավետ գործարկմանը, ուստի այդ հզորության գնահատման ժամանակ ընտրվող մեթոդաբանությունը պետք է համապատասխանի ինչպես տվյալ պետության առանձնահատկություններին, այնպես էլ միջավայրային օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ իրողություններին, որոնք կայուն կամ փոփոխական ազդեցություն են ունենում պետության քաղաքական վարքի վրա:

Պետության հզորության որոշակիացումն ու գնահատումը հնարավորություն են ընձեռում տարբերակելու պետությունները, ցույց տալու

²⁸ Общая теория национальной безопасности. Учебник (под общ. ред. Прохожева А.), М., 2005, с. 248-249.

նրանցից յուրաքանչյուրի տեղն ու դերը ինչպես տարածաշրջանում, այնպես էլ աշխարհում: Նման հետազոտության պարբերական իրականացումը պայմաններ է ստեղծում, որ ժամանակի և տարածության մեջ որոշակիացվեն պետության հավաքական հզորության հանրագումարում որոշակի ցուցանիշների կախվածությունը իրավիճակային կամ այլ պայմաններից: Ցուցանիշների փոփոխման միտումներում որոշակի շարժընթացի հայտնաբերումը հիմք է, որ պետության հավաքական հզորության հետագա հաշվարկման և կանխատեսման համար որոշակի տիպոքինակներ և գրաֆիկներ կազմվեն, որոնք հնարավորություն կտան տարածաշրջանային մակարդակում ուժերի հարաբերակցության փոփոխության կանխատեսումներ իրականացնելու: Պետության հզորության որոշակիացման, հատկապես ոչ գծային բազմագործակից մեթոդաբանությունը պետությունների հզորության համեմատական վերլուծության ժամանակ ապահովում է օբյեկտիվության բարձր մակարդակ, որը կարող է բավարար հիմք լինել գիտականորեն հիմնավորված ազգային անվտանգության ապահովման պետական քաղաքականության մշակման համար: Սա արդիական է հատկապես մի տարածաշրջանում և զարգացվածության հարաբերականորեն մոտ ցուցանիշներ ունեցող պետությունների հզորության գնահատման և համեմատության ժամանակ, քանի որ այս պարագայում առավել օբյեկտիվ և հիմնավոր համեմատություն, ինչպես նաև կանխատեսում է կատարվում՝ հաշվի առնելով ոչ միայն այն հանգամանքը, որ այդ պետությունները մի շարք ցուցանիշների մասով իրար բավական մոտ են, այլ նաև այն, որ այդ պետությունները կրում են միևնույն աշխարհաքաղաքական գործոնների դրական և բացասական անդրադարձները:

МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ МОЩИ ГОСУДАРСТВА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ

ГЕВОНДЯН А. Г.

Резюме

Начиная со средневековья до второй половины XX столетия главным показателем оценки влияния государства являлась ее стратегическая мощь, определявшаяся ее военной силой. Глобальные перемены, имевшие место особенно на протяжении последних трех десятилетий, изменили не только структуру современных международных отношений, но и понимание государств в качестве основных субъектов этих отношений. Изменению подверглось не только понимание значения мощи, но и роль ее военной составляющей.

В современных условиях военная составляющая осталась главным, но не единственным, как прежде, критерием оценки мощи и влияния государства. В этом контексте важно не только определить, какие именно составляющие являются структурными элементами современной государственной мощи, но и решить вопрос методологии оценки совокупной мощи государства.